

Васильченко О.В.

аспірант,

*Уманський державний
педагогічний університет*

імені Павла Тичини

СТРУКТУРНІ ТИПИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

У роботі виявлені структурні типи обдарованості та сформульовано розуміння їхньої сутності.

This article is about structural types of talent. It defines the sense of its nature.

Проблема обдарованості дитини залишається, в силу своєї складності, багатогранності, актуальною, особливо в аспекті визначення шляхів розвитку обдарувань та структурних ознак обдарованості, як складного, неоднозначного явища, яке потребує глибокого подальшого вивчення. Дослідники, які займаються цією проблемою повинні розв'язати для себе протиріччя між питаннями «Чи багато існує талантів?» (І.П.Волков) з наступною відповіддю про те, що неталановитих дітей немає, і даними світової статистики, за якими кількість обдарованої молоді складає близько 5%. На наш погляд, це протиріччя можна подолати, звернувшись до сучасних теорій про структурні типи обдарованих дітей, які сприятимуть, ретельнішому виявленню та діагностиці сфер прояву обдарованості.

Проблема обдарованості є, за думкою Б.М.Теплова, передусім, проблемою якісною, а не кількісною. Важливо усвідомлювати той факт, що різні люди мають різну обдарованість та різні здібності, які розрізняються не у кількісному, а в якісному відношеннях. Основне питання в роботі з обдарованими дітьми повинно полягати не в тому, наскільки обдарована або здібна дитина, а в тому, яка обдарованість і які здібності в кожній дитині. Важливою є думка вченого про те, що здібності не мають меж у розвитку,

вони можуть розвиватися безмежно, досягати високого ступеня обдарованості. Практичні межі розвитку людських здібностей визначаються лише факторами тривалості людського життя, методами виховання і навчання тощо. Достатньо удосконалити методи виховання і навчання, щоб межі розвитку здібностей, обдарованості одразу ж розширилися.

За Б.М.Тепловим, обдарованість стосується всіх сторін психічного життя особистості. У число здібностей входять усі індивідуально-психологічні особливості у всіх сферах психічної діяльності [17].

До питання про класифікацію здібностей пропонується підходити з позицій психологічного аналізу відповідних видів діяльності. З цієї точки зору доцільно розрізняти загальну та спеціальну обдарованість і відповідні здібності. Б.М.Теплов і С.Л.Рубінштейн визначають спеціальні здібності як такі, що відносяться до окремих спеціальних областей діяльності. В межах тих чи інших спеціальних здібностей виявляється загальна обдарованість людини, яка співвідноситься з більш загальними умовами провідних форм людської діяльності [17; 14; 15].

Б.М.Теплов наголошує, що у всякій обдарованості є загальні і спеціальні моменти. Проведений ним аналіз свідчить про те, що талант є різнобічним утворенням людини. При цьому йдеться не про існування в одній людині різних видів обдарованості, а взагалі про складність і широту обдарованості [17].

Вчення Б.М. Теплова про здібності, обдарованість, талант, геніальність утворило наукову основу для досліджень творчої, обдарованої особистості, проведених пізніше.

Так, Ю.З.Гільбух, О.М.Матюшкін, В.Е.Чудновський, В.С.Юркевич та інші підкреслюють, що обдарованість виступає як цілісне виявлення здібностей в діяльності, як загальна якість інтегрованої у діяльності сукупності здібностей. Учені пропонують виділити два типи обдарованості. Перший тип – інтелектуальна обдарованість (або загальна обдарованість), яка виявляється у здатності до навчання, до оволодіння вже створеною культурою. Це, за словами В.Е.Чудновського, «шкільна обдарованість» [18]. Як правило, вона супроводжується швидкістю та кмітливістю розумової діяльності: швидким захопленням і засвоєнням, швидким узагальненням часто величезного матеріалу тощо.

Другий тип – творча обдарованість. Уведення цього поняття є заслугою американського психолога Е.Торренса. Він розумів творчість як

виникнення чуттєвості до проблем, недоліків, прогалин у знаннях, відсутності елементів, дисгармонії [12].

В.С.Юркевич вважає, що всі «види» обдарованості (розумова, соціальна, моторна, практична) можна віднести до одного з вищеназваних типів [18]. Ю.З.Гільбух вважає, що творча обдарованість є компонентом розумової обдарованості, а обдаровані і талановиті – родові та видові поняття [3; 4].

Інші аспекти прояву обдарованості розглядає в своїх теоретико-експериментальних дослідженнях С.О.Сисоєва. Вона вважає, що кожний індивід характеризується показником інтеграції окремих здібностей по відношенню до різної діяльності. Цей показник характеризує пластичність здібностей, їхніх можливостей вступати у взаємодію в різних видах діяльності. Показник інтеграції окремих здібностей тісно пов'язаний із загальною обдарованістю. Крім того, автор вважає, що в практичній діяльності необхідно враховувати спрямованість особистості, в якій виражається основний зміст людини як суспільної істоти; відношення до світу, праці, інших людей, до себе виступають як своєрідні «вектори», регулятори, які є істотними при реалізації тих чи інших здібностей та покликань [16].

Обдарованість як система, за В.О.Моляко, включає такі компоненти: біофізіологічні задатки, сенсорно-перцептивні блоки, які характеризуються підвищеною чутливістю, інтелектуальні і мислинневі можливості, котрі дозволяють оцінювати нові ситуації і розв'язувати нові проблеми емоційно-вольової структури, що передбачають довготривалі домінантні орієнтації, високий рівень продумування нових образів, фантазія, уява тощо [9; 10; 11].

М.С. Лейтес пропонує визначати явище розумової обдарованості у дитячому віці, використовуючи для назви цього явища термін «вікова обдарованість». Специфіка даного поняття полягає в тому, що воно має відношення до можливостей саме дитинства, пояснюючи феномен обдарованості особливостями становлення людини у дитинстві, тобто особливостями, які обмежені саме цим періодом. Лейтес наголошує, що дитяча обдарованість – це не довічний дар, а феномен дитинства, який може мати і тимчасовий характер. То ж його потрібно розвивати [5; 6; 12].

Е.Торренс вказує на необхідність урахування того, що швидкий темп вікового розумового розвитку не однаково задіює різні сторони інтелекту [12]. Зростання зрілості в одних відношеннях може сполучатися зі

збереженням інфантильності в інших. Така нерівномірність розумового підйому може стати джерелом труднощів у подальшому розвитку дитини, причиною виникнення проблем не тільки інтелектуального, але і особистісного плану, пов'язаних з труднощами соціальної адаптації обдарованих дітей до вимог сучасної освіти через їхню дезадаптивну поведінку.

Матеріалом значної цінності в теоретичному плані виступає концепція творчої обдарованості О.М. Матюшкіна (1989). Дослідження в галузі психології творчості складають основу запропонованої концепції як у розумінні природи обдарованості, так і у вирішенні проблем діагностики і розвитку. Творчу обдарованість учений розглядає як інтегративну структуру, що проявляється на всіх рівнях індивідуального розвитку і включає основні компоненти: домінуючу роль пізнавальної мотивації, дослідницьку творчу активність, можливість досягнення оригінальних рішень, можливість прогнозування і передбачення, здібність до створення ідеальних еталонів, які забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки. Спеціального значення О.М. Матюшкін надає розробкам психологічних принципів творчого розвитку дітей у дошкільному дитинстві і у початковій школі. Узагальнюючи дослідницьку роботу вчених, (Л.А.Венгер, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, А.В.Запорожець, М.І.Лісіна, М.М.Подд'яков) він відносить до зовнішніх проявів творчого розвитку в дитинстві більш швидкий темп розвитку мови і мислення, ранню зацікавленість малюванням, музикою, читанням, допитливість дитини, дослідницьку активність. Загальна дослідницька активність, зокрема, виявляється в обдарованих дітей як дуже широка допитливість до всього нового. Завершується вона набуттям знань, первинним розумінням [7; 8].

Таким чином, аналіз наукових досліджень у межах описаних напрямків, дає змогу виявити структурні типи обдарованості та сформулювати розуміння їхньої сутності.

Обдарованість можна розглядати як високий розвиток здібностей людини, що дає їй змогу досягти особливих успіхів у діяльності в певній сфері.

Загальна обдарованість – високий розвиток інтелектуальних здібностей за умови достатнього обсягу знань.

Творча обдарованість – високий розвиток творчих здібностей, схильностей і прагнень до творчої роботи.

Обдарованість у ширшому розумінні, на нашу думку, – це індивідуальність людини, сукупність її духовних сил і природних здібностей, які забезпечують високий рівень творчості та впливають на навколишній світ. Основними ознаками обдарованості є : яскравий прояв здібностей, творче бачення та привнесення в життя чогось нового; неабияке працелюбство; значний вплив на інших людей та навколишній світ; сила психічної енергії, яка створює або руйнує світ.

У процесі аналізу різних підходів до типології обдарованості ми дійшли висновку, що рання діагностика і облік особливостей обдарованої дитини сприяє не тільки створенню програми подальшого розвитку здібностей дитини, а є прогнозом її соціальних та ролей поведінки. Необхідно будувати роботу з обдарованими дітьми, зважаючи на структурні типи обдарованості, індивідуально-психічні особливості прояву здібностей. Для цього потрібно мати певний обсяг знань з специфіки роботи з обдарованими дітьми, вміти помічати особливості поведінки, аналізувати результати навчальної діяльності з позиції особливостей прояву обдарованості. Аналіз психологічної літератури показав, що основною стратегією діяльності в галузі підтримки, навчання і виховання обдарованої дитини є цілісний, комплексний розвиток її особистості, якому повинно бути підпорядковане формування дивергентного мислення, розвиток фантазії, інтуїції та трансформаційних здібностей, включення в зміст виховання, крім пізнавальних компонентів, моральних, естетичних, духовних, як важливих регуляторів розвитку творчої особистості. В умовах дошкільного виховання й початкової освіти принциповим є пошук шляхів диференційованого підходу до підтримки і розвитку дітей з яскравим проявом спеціальних здібностей та з оригінальною емоційною спрямованістю. Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства вимагає від освітньо-виховної системи формування особистостей, які вміють нестандартно мислити, можуть вносити нову якість в соціальне, культурне і виробниче життя країни. Молодій державі потрібні енергійні, талановиті люди. Тому останнім часом відбуваються кардинальні зміни, спрямовані на виявлення та подальший розвиток здібних, обдарованих та талановитих дітей; створення сприятливих психолого-педагогічних умов для самореалізації творчої особистості у навчально-виховному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми розвитку творчих можливостей учнів: Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції. Київ, 18-20 жовтня 1994 р. – К.: ІСДО, 1994.
2. Галкина Т.В., Алексеева Л.Г. Диагностика и развитие креативности. В сб.: Развитие и диагностика способностей / Отв. ред. В.Н.Дружинин, В.Д.Шадриков. – М.: Наука, 1991. – С.170-177.
3. Гильбух Ю.З. Умственно одаренный ребенок. – К., 1992.
4. Гильбух Ю.З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра / Диагностика, педагогіка. – К.: РОВО «Укрвузполіграф», 1992.
5. Лейтес Н.С. Об умственной одаренности. – М.: Просвещение, 1960.
6. Лейтес Н.С. Способности и одаренность в детские годы. – М.: Просвещение, 1984.
7. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности // Вопросы психологии. – 1989. – №6. – С.29-36.
8. Матюшкин А.М. Загадки одаренности. – М.: Просвещение, 1993.
9. Моляко В.А. Проблема психологического изучения таланта. – В сб.: Психологическая наука: проблемы и перспективы. – Часть III: Способности, труд, творчество. – Киев, 1990. – С.73-74.
10. Моляко В.А. Проблема технологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности // Вопросы психологии. – 1994. – №5. – С.86-95.
11. Моляко В.А. Психологические вопросы выявления одаренности. – К.: Знание, 1992. – 56 с.
12. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н.С.Лейтеса. – М.: Издательский центр «Академия», 1996.
13. Психология творчества / Под ред. Я.А.Пономарева. – М.: Наука, 1990.
14. Рубинштейн С.Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории // Вопросы психологии. – 1960. – №3.
15. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М., 1976.
16. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості. – К.: Поліграф книга, 1996.
17. Теплов Б.М. Способности и одаренность. – М.: Педагогика, 1985.
18. Чудновский В.Е., Юркевич В.С. Одаренность: дар или воспитание? – М.: Знание, 1990.